

GONDOLATOK A BRÜSSZELI FESZTIVÁLRAÓL

— Minden idők legjobb filmjei —

Az ember önkéntelenül is meghökken: miféle mérce az, amelyekkel egy művészeti ág legjobb alkotásait úgy le lehet mérni, hogy tizenkét produktuma mint minden idők legjobbjá áll majd a világ előtt? A bírálati lehetőség új útjairól van szó talán, amelyek az irodalom, a szépművészetek, a zene terén is járhatók és hasonló eredményekhez vezethetnek? Mert, ugye, kézenfekvő, ha minden idők legjobb filmjei cím szerint megállapíthatók, akkor miért ne lehetne megállapítani — mondjuk — minden idők legjobb drámáját, regényét, szobrát? Vagy tán a kérdés ilyen feltevésében kicsit benne rejlik a filmnek, mint művészetnek a lebecsülése és inkább az *üzletág* jelentkezik a maga réklámjával?

Ilyen és hasonló kérdések röpködtek a brüsszeli levegőben, amikor a tagadhatatlanul izgalmas fesztivál megnyílt és már az első órák után látszott, hogy a rendezés, illetve a meghívott szakértők (sőt, a közönség jó része) más-más szemmel nézik az eseményt. A rendezés — persze — a szervezés, »magyarul« a *publicity* oldaláról, a szakértők a művészet szempontjából mérlegeltek. Így született a hangzatos cím, de így született sok felettébb érdekes tapasztalat és végül maga a döntés, amely a tizenkettő közül hatot emelt ki: két szovjet (Eisenstein: *Potemkin*; Pudovkin: *Az anya*), két francia (Dreyer: *Jeanne d'Arc*; Renoir: *A nagy illúzió*), egy amerikai (Chaplin: *Aranyláz*), és egy olasz (de Sica: *Biciklitolvajok*) filmet. A tízórás vita eredményeként született döntés a jelenlevő közönség óriási tetszésével találkozott és azóta is beszél róla az egész filmvilág.

A mai politikai — szűkebben kultúrpolitikai — atmoszférában a szov-

jet film ilyen megbecsülése általában nagy meglepetésként hatott. (Nem érdektelen: a zsűrinek Grigorij Cuhraj betegsége miatt *nem volt szovjet tagja!*) Pedig — ezt legfrissebb nyugat-európai tapasztalataim alapján állítom — a komoly művészek körében, ahol a tőkés propaganda nem roncsozhat szabadon emberséget és ennek részeként ízlést sem, *ez a döntés volt a természetes*. Bár kihirdetésekor hangsúlyozták, hogy a filmek címének felsorolása nem rangsorolás, tehát a hat filmet egyenértékűnek ítélik, mégsem véletlen, hogy Eisenstein »Potemkin«-je került az élre.

Minden mai Nyugaton járt honfitársunk (a kultúrával foglalkozó tán még fokozottabban) tapasztalhatta, milyen hallatlanul érdekli, izgatja ott az embereket a szocializmus. Akár elítélően, akár vitatkozva, akár együttérzően emlegetik is, de *ez a nagy téma!* S ha megszületésük idején a »Potemkin« és »Az anya« a történelmi jellegű felfedezés és az újdonság erejével hatott, ma, megvalósult ideáljaik korában, a csodálatos emlék és a csodálatos példa varázsával hat. Eisenstein és Pudovkin magasrendű művészete pedig gondoskodott a mondanivaló és kifejezés nagyszerű szintéziséről.

Az ember vitatkozhat ekörül a fesztivál körül, felvethet — jogosan, joggal — rengeteg filmcím, hogy ez vagy az a film miért maradt ki, egy mégis bizonyos: *itt igazolódott be először, hogy a film fiatal művészete nem múlandó*. Jöhetett a néma után a hangos, a »talkie«, lehet cinemascop, cinerama, panorama, circorama meg még isten tudja mi, az igazi nagy filmnek a *technikai elavultság* mit sem árt. A mondanivaló (a forgatókönyv) és a rendezés elsődlegessége igazolódott

Eisensteint maszkírózzák

be és nem csupán a szovjet, hanem a többi nyertes alkotással kapcsolatban is. A hat díjnyertes film a nagy mondanivaló, a nagy rendező és a nagy színészek találkozása.

MIÉRT A „PATYOMKIN”?

1926 januárjában indult el a film a moszkvai Nagy Színházból, nem is olyan túl meleg fogadtatás után, világkörüli útjára. Még az évben látja Franciaország (de csak a filmklubokban), az Egyesült Államok (Douglas Fairbanks és Mary Pickford üdvözlő a New York-i Baltimore Színházban), Belgium, Hollandia, Csehszlovákia, Ausztria és — nem kis harcok után — Németország. A teljes elszigeteltségben élő fiatal szovjet állam filmművészete felrobbantotta vele a mesterséges gátak egész sorát és egycsapásra a filmvilág érdeklődésének középpontjába került.

Feuchtwanger »Siker« című regényében Klenk miniszter úr, a »Po-

temkin« láttán kifakad: »Egy kukacos húsdarab igazán nem elegendő ok arra, hogy valaki megszegje a fejeelmét.«

Az a bizonyos »kukacos húsdarab«, a cári Oroszország került ugyanis terítékre ebben a filmben és mély undorral fordult el tőle minden józan lény. És mély szeretettel fordult azok felé a matrózok felé, akik nem voltak hajlandók lenyelni, hanem fellázadtak és a pokol fenekére küldték parancsnokostul, orvosostul, papostul az egész bandát, amelyik azzal akarta etetni őket. (A kép a film első jeleneteinek egyike: egy darab húst, amin hemzsegnek a kukacok, a hajó orvosa szemrebbenés nélkül ehetőnek nyilvánít.)

Az 1905-ös lázadásnak ez az 1926-os visszhangja döbbenetes erejű volt és az ma is. A forradalom és Eisenstein pátosza milliókat hozott lázba. Vörös lobogó a cári hajón, az odesszai százezrek szeretetének melegengető áradása, amivel magukhoz ölelték matróztestvéreiket, mert végre megtették a legnagyobbat: kiharcolták a szabadságukat. Étél, ital, ruha — minden ömlik a győztes hajóra: mindaddig, amíg a kozákfegyverek pusztítani nem kezdik az új csodához zarándoklókat. S akkor ömlik a vér. Öreg, fiatal, asszony, lány, férfi, gyerek hull végig a tengerpart meredek, széles lépcsőzetén. Kozáksizmák — sortűz, kozáksizmák — sortűz. A végén már csak egyetlen gyerekkocsi bukdácsol a kihalt lépcsőfokokon, elhagyottan, anya nélkül, síró aprósággal a párnái között. S aztán megint a hajó, amint a tengeren körülveszi a cári flotta. Lövésre emelkednek az ágyúcsövek s akkor felvillannak a napon a »Patyomkin« jelzőzászló: »Testvérek, ne löjjetek! Testvérek, ne löjjetek!« S a cári tisztikar fogcsikorgatva nézi, mint úszik ki gyűrűjéből sértetlenül a jelképpé magasztosult církáló.

Eisenstein a pópa szerepében

»A polgárháború felmagasztosítása még akkor is tilos, ha történelmi tényeken alapszik...« E »szép« porosz megállapítás a »Potemkin« német cenzúrázása alkalmával hangzott el von Speck lovag, százados szájából. Betiltották, aztán mégis engedélyezték, majd megint betiltották, végül vágta bele...

És most, 1958-ban, Brüsszelben minden idők egyik legjobb filmjévé avatták, azért, mert azt mondja, amit mond, és úgy mondja, ahogy mondja.

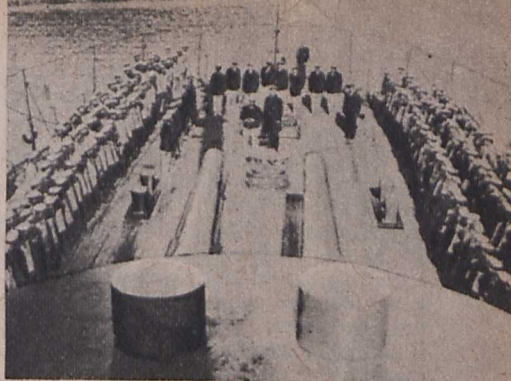
Ennél az ahogynál álljunk meg egy pillanatra.

Végignézzvén a fesztivált, azt éreztem, hogy a néma filmek idején azért a rendezők sokkal több fáradságot vettek maguknak a jellemek megformálásánál, mint manapság teszünk. Persze, kényszerűségből is, hiszen például ma a mimika jelentőségét nagymértékben a hang jelentősége vette át. Hangosfilmen nem kell úgy »megjátszani« az érzéseket, mint a némán kellett. S a figurák plaszticitása is vesztett erejéből, a típusok kiválogatása könnyedebben megy ma, mint annak idején, mert — technikával, hiszik pótolni a valójában művészi gyöngeségeket. (Eisenstein például annak idején hosszú heteken, ha nem hónapokon át, kutatta maga még a jó maszkokat is.) S a sztárrendszer kényelmes, de sorvasztó adottsága sem érvényesült úgy, mint manapság, amikor néhány név »vész« filmeket.

Aztán meg a mondanivaló. »Éljen a szocializmus! Vesszen a cár!« Óriási szavak, amik üresen is konghatnak, ha világnyi térfogatukat nem tölti ki a történelmet formáló ember a maga könnyeivel, mosolyával, diadalával, bukásával — azzal az élettellel, amit valóban él.

A »Potemkin« nagy példa. Eisenstein átélte a forradalmat és a nép minden szemrebbenését ismerte.

A Potemkin cirkáló

Sorakozik a Potemkin legénysége

Ennek az átélésnek szinte hipnotikus ereje sugárzik minden alakjából, pedig tömegeket mozgat, nincs főhőse, hősnője s ha van film, amiben a nép maga a főszereplő, a »Potemkin« az.

Népközelségbe, történelem-közelségbe kerülni s ebből a közelségből beszélni korunk legnagyobb kérdéséről, a szocializmusról — gondolom — ez a nagy szovjet filmművészek titka. Innen lenyűgöző pátoszuk és — most már ország-világ előtt bebizonyítottan — maradandó sikerük.

*

Szerintem a fesztivál legnagyobb tanulsága az, hogy mint minden igazi művész, a filmművész — rendező, scenarista, színész — is kora nagy problémáinak elkötelezettje. Aki vállalja ezt az elkötelezettséget, súlyos terhet vállal s ha bír vele, akkor alkot, ha nem, legfeljebb reprodukál. Üzletnek, persze, a reprodukció sem mindig rossz, csak éppen nem művészet, s mint ilyen, nem is maradandó.

GELLÉRT GÁBOR

